

III. DJELA

- BERČIĆ I., *Dvie službe rimskoga obreda za svetkovinu Sv. Ćirila i Metuda*, Zagreb 1870.
- GRIGOROVIĆ I., *Drevne-Slavjanskyj Pamjatnik žitie apostolov Kirila i Mefodija*, Kazan 1862.
- GRIVEC F., *Santi Cirillo e Metodio apostoli degli Slavi e compatroni d' Europa*, Roma 1984.
- JAPUNDŽIĆ M., *Matteo Karaman arcivescovo di Zara*, Roma 1961.
- LUCIĆ I., *Nin u IX. stoljeću*, Radovi Institua JAZU, Zadar sv. 16-17 (1969) 375-396.
- PANTELIĆ M., *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460.*, SLOVO. Časopis Starosl. Instituta br. 15-16, Zagreb 1965.
- RAČKI F., *Pismo slovjensko*, Zagreb
- VESELY J.M., *Scrivere sull' acqua. Cirillo, Metodio, L' Europa*. izd. Jaca Book, Roma 1983.
- VESELY J.M., *San Metodio legislatore della vita*, Osservatore Romano, 5. IV. 1985.

Jure Radić

TRI PIONIRA HRVATSKOGA LITURGIJSKOG POKRETA (M. PUŠIĆ, I. DELLALE, L. BAJIĆ)

Prvi dokumenat II. vatikanskog sabora Konstitucija o liturgiji počinje riječima „*Sacrosanctum Concilium*” (Presveti sabor). Taj izraz je promišljeno i razložno tu stavljen prije svega jer je Uvod u ovu konstituciju ujedno i opći uvod u sve druge saborske dokumente. Konstitucija o liturgiji došla je vremenski na prvo mjesto vjerojatno stoga da se naglasi značenje bogoslužja u životu Crkve, ali bez sumnje i s drugog razloga što je problematika o kojoj raspravlja taj dokument rješavana i sazrijevala preko stotinu godina, sve od plovine prošlog stoljeća, a napose od vremena pape sv. Pija X.

Živo i organizirano nastojanje da se što potpunije riješe goruća pitanja s područja kršćanskog bogoslužja zahvatilo je sve evropske a ponešto i vanevropske zemlje, te je prema više ili manje diferenciranom programu dobilo različite nazive kao *Actio Luturgica*, *Apostolato liturgico*, *Rinascita liturgica*, *Liturgische Wiedergeburt*. Općenito je prevladao izraz *Liturgijski pokret* (Movimento liturgico, Mouvement liturgique, Liturgical movement, Liturgische Bewegung).

Problem je za sebe u kolikoj je mjeri to gibanje zahvatilo područje Hrvatske i koliko je Crkva u Hrvatskoj doprinijela sazrijevanju onoga što je ostvareno liturgijskom reformom II. vat. sabora. Zanimljivo je da je upravo u granicama današnje splitske metropolije bilo najpogodnije tlo na kojem su se pojavili vodeći organizatori liturgijskog pokreta, te da je za sve naše krajeve Dalmacija bila uzor koliko se i kako u onim okolnostima i u okviru ondašnjeg shvaćanja na području liturgijske obnove moglo ostvariti.

Te su me činjenice potakle — ne da izaberem, jer se tu nema što birati kad su djela sasvim očigledna — nego da jednostavno skrenem pažnju na ulogu trojice vodećih pobornika na polju liturgijskog gibanja kod nas. Ovim ujedno — makar na neadekvatan način — izražavam pobožno štovanje i dragu zahvalnost prema njima koje sam dobro poznao, s kojima sam surađivao i od kojih sam naučio više nego od bilo koga drugoga.

I. PIONIRI I POBORNICI LITURGIJSKE OBNOVE

Prije svega ide da ih predstavim u najbitnijim crtama.

Biskup-nadbiskup Miho Pušić

Začetnik, nadahnitelj; predvodnik, organizator, odvjetnik-branitelj, pisac prodornih članaka i apologija prigodom borbenih napada u štampi na adresu liturgijskog pokreta u Hrvatskoj. Tu se posebno izdvajaju njegovi istupi u nastavcima: „Aktualna pitanja liturgijskog pokreta”, „Bistrimo pojmove”, „Još neka se bistri”, „Dva zaključka” (Katolički list, Zagreb 1940 i 1941).

Bio je prisutan i djelatan u svim oblicima vodstva liturgijskog pokreta (odbori, središta, vijeća), što su formirani za područje cijele Hrvatske, kao pokrovitelj ili kao član.

Bez njega nije bilo ni jednog međubiskupijskog liturgijskog kongresa ili sastanka. Predvodio je pripreme i organizaciju, držao predavanja, oblikovao prijedloge rezolucija.

Izravno je sudjelovao u pokretanju liturgijskih časopisa *Život s Crkvom*, *Služba Božja*, *Molite braćo* i knjižnice „Zvijezda mora”, koja je izdavala liturgijske tekstove za puk.

U biskupskoj poslanici „*Sv. Misa u životu vjernika*” (tiskana kao brošura u Splitu 1940.) predložio je kako da se osnovne ideje liturgijskog pokreta provedu u liturgijskoj praksi.

U želji da se što prije osnuje radno središte hrvatskog liturgijskog apostolata pokrenuo je akciju za povratak benediktinaca.

Dr. Ivan Delalle

Najistaknutiji znanstvenik među pobornicima liturgijskog pokreta, izvrstan poznavalac liturgijskih izvora, liturgijske starine i kontinuiteta razvoja liturgijske misli kroz stoljeća.

Predsjednik Odbora za promicanje liturgijske obnove u hrvatskom narodu, LO (Hvar); predsjednik Središta liturgijskog apostolata, SLA (Rijeka); član Inter-

dijecezanskog liturgijskog odbora, ILO (Zagreb) kao referent za sakralnu umjetnost; predsjednik Vijeća liturgijskog apostolata, VLA, za splitsku biskupiju.

Držao je predavanja na svim međubiskupijskim liturgijskim kongresima i sastancima, te liturgijskim danima, liturgijskoj sedmici i sastanku dalmatinskog svećenstva (Trogir, Solin, Split).

Najplodniji znanstveno-popularni liturgijski pisac. Osim u liturgijskim časopisima pisao je stručne i informativne liturgijske članke po drugim listovima (*Duhovni život*, *Luč*, *Hrvatska straža*). Čini se da od svega što je napisao i govorio treba posebno izdvojiti predavanje puno ushita „*Liturgijski život prve Crkve*” na I. hrvatskom liturgijskom kongresu (Hvar) i pubudne reportaže u božićnim, uskršnim i duhovskim brojevima naših novina.

Fra Leonardo Bajić

U javnosti manje poznat i manje zapažen od većine pobornika liturgijskog pokreta, ali se nadasve istakao kao ideolog, ne toliko borbeni predavač koliko ozbiljan pisac temeljnih reportaža u kojima je iznosio načela, što sačinjavaju temelj na kojem počiva cjelokupna zgrada kršćanskog bogoštovlja.

Bio je predstavnik franjevačkog reda u Odboru za promicanje liturgijske obnove u hrvatskom narodu, LO (Hvar).

Najposebniju pažnju zaslužuje činjenica da je bio izabran da održi prvo ideološko predavanje na I. hrvatskom liturgijskom kongresu (Hvar). To predavanje „*Kristova punina u njegovu otajstvenom tijelu*” (štampano u zborniku „*Croatia orans*” Hvar 1936. i njegovoj knjizi „*U duhu katoličke obnove*” Šibenik 1940.) jest suvremena, svima dostupna formulacija nauke jasno izražene u evanđelju, drugim knjigama Novog zavjeta i spisima svetih Otaca, posebno sv. Augustina i sv. Leona. Tu nauku, koja nije bila dovoljno prisutna u mišljenju i djelovanju kršćana posljednjih nekoliko stoljeća, stavio je jasno svima pred oči šest godina iza hvarskog kongresa papa Pijo XII. u enciklici „*Mystici corporis*” (1943.), a još jasnije II. Vat. sabor u konstituciji „*Lumen gentium*”. Cjelokupna suvremena liturgijska reforma zapravo je praktična posljedica te nauke.

Drugi istaknuti pobornici

Radi boljeg razumijevanja potpunog stanja potrebno je ukratko predstaviti još nekolicinu najdjelotvornijih.

Tu je prije svega stanoviti broj onih koji su svojom upornošću davali *dinamiku* cijelom pokretu. S gledišta dinamike pokreta izdvojio bih između ostalih tri imena:

Dr. o. Martin Kirigin OSB. Najsvestraniji liturgijski pisac, urednik liturgijskog časopisa „*Život s Crkvom*”, tajnik LO-a, član SLA-a, podpredsjednik ILO-a.

Dragutin Kukalj. Pisac popularnih liturgijskih članaka, knjižica i knjiga, među kojima je na prvom mjestu „*Liturgika za puk*” u četiri sveska, Zagreb 1938-1941; predavač na liturgijskim kongresima i sastancima, organizator pučkog liturgijskog kongresa u Cetingradu na Kordunu, član LO-a.

Kardinal Franjo Šeper. Pisao je liturgijske članke i držao liturgijska predavanja na sastancima katoličkih društava, predsjedao III. liturgijskom kongresu u Đakovu, rukovodio pripremama za IV. liturgijski kongres u Zagrebu, član LO-a, SLA-a, predsjednik, a zatim pokrovitelj ILO-a.

Mimo organiziranog liturgijskog pokreta učinili su vrlo mnogo za stvaranje liturgijske atmosfere apostol liturgijske obnove dr. **Ivan Merz** radom u katoličkim društvima, dr. **Dragutin Kniewald** znanstvenim istraživanjima i prijevodom *Misala za puk* (pet izdanja kompletnih tekstova i šest izdanja skraćениh, između 1921. i 1944.), te dugogodišnjim objavljivanjem Liturgijskog kalendara za puk.

II. POKRET NA DJELU

Ideja liturgijske obnove po svijetu je malo po malo zagrijavala sve veći broj pojedinaca. S vremenom se osjetila potreba da se njihov rad i nastojanje uskladi i organizira. Tako su kod većine katoličkih naroda osnovane središnje i pokrajinske organizacije za vodstvo liturgijskog apostolata. Do pojave enciklike Pija XII. „*Mediator Dei et hominum*” (20. XI. 1947.) bila su to neslužbena vodstva.

Kao što to biva često u životu, tako su i u ovom dokumentu protivnici i pobornici tražili potvrdu svoga stanovišta. Protivnici su na neki način triumfirali tvrdeći da je „enciklika osudila liturgijski pokret”. U stvari je to doista bila čvrsta uzda da se u ovoj preozbiljnoj stvari ne žuri nepromišljeno, ali je to ujedno bila i konačna opomena da pred problematikom liturgijske obnove nitko u Crkvi, a posebno biskupi, ne smije stati skrštenih ruku. Odredba enciklike da se u svakoj biskupiji osnuje Vijeće za promicanje liturgijskog apostolata bila je usmjerenje da se od neslužbenog vodstva prijeđe na službeno hijerarhijski organizirano vodstvo.

Neslužbeno vodstvo

Prigodom prvog hrvatskog liturgijskog kongresa u Hvaru g. 1936. osnovan je *Odbor za promicanje liturgijske obnove u hrvatskom narodu*, LO, sa svrhom organiziranja što solidnijega, zajedničkog, sistematskog djelovanja liturgijskog pokreta.

Pokrovitelj M. Pušić, predsjednik I. Delalle, tajnik J. Kirigin, odbornici zastupnici pojedinih biskupija i redova.

Ovaj odbor organizirao je i pripremio liturgijske kongrese u Splitu, Đakovu i Zagrebu, brinuo se za tiskanje i ostvarivanje kongresnih zaključaka te za izdavanje liturgijskog časopisa „*Život s Crkvom*”.

Prigodom liturgijskog sastanka na Rijeci g. 1951. na prijedlog nadbiskupa Pušića i u suglasnosti s mjesnim ordinarijem J. Srebrničem ustanovljeno je *Središte liturgijskog apostolata*, SLA (Pušić, Delalle, Kirigin, Šeper, Radić Dragutinac). To Središte se brinulo za prijevod i štampanje enciklike „*Mediator Dei et hominum*”, za štampanje liturgijskih članaka po našim vjerskim časopisima, za organizaciju liturgijskog sastanka u Splitu. Glavna svrha i glavni uspjeh ovog Središta bilo je pripremanje terena za imenovanje dijecezanskih vijeća liturgijskog apostolata i Interdijecezanskog liturgijskog odbora.

Službeno vodstvo

Prije imenovanja Interdijecezanskog liturgijskog odbora jedino je u dako-vačkoj i splitskoj biskupiji imenovano biskupijsko *Vijeće liturgijskog apostolata*. U nekim je biskupijama imenovano kasnije, a u nekim nije uopće imenovano.

Nas ovdje posebno zanima stvaranje vijeća splitske biskupije. Evo o tom odluke Ordinarijata (Br. 1796 od 13. X. 1955., *Službeni vijesnik biskupije splitsko-makarske*, 1955, VI, 11):

1. Prema želji Njegove Svetosti Pape Pija XII. izraženoj u enciklici *Mediator Dei* osnivam u sklopu Biskupskog Ordinarijata u Splitu: Biskupijsko liturgijsko vijeće.
2. Svrha ovog vijeća je: savjetovati Ordinariju splitske i makarske biskupije konkretne mjere za obnovu svete liturgije među klerom i pukom, a to sve na temelju:
  - a) papinskih enciklika i ostalih odluka i direktiva Sv. Stolice;
  - b) suvremene liturgijske literature i liturgijske obnove, kako se provodi u drugim katoličkim zemljama;
  - c) naše slavne liturgijske prošlosti.
3. Ovo se vijeće sastoji od predsjednika, podpredsjednika i tajnika.”

Slijede imenovanja (Delalle, Marović, Radić).

— Osim biskupijskih vijeća i neke su redovničke zajednice imenovale svoja provincijska liturgijska vijeća.

S liturgijskog sastanka u Splitu g. 1954. poslalo je Središte liturgijskog apostolata molbu Predsjedništvu biskupske konferencije da bi imenovalo odbor koji bi se brinuo za liturgijsku obnovu na području cijele države.

Na zasjedanju Poslovnog odbora episkopata u listopadu 1955. imenovan je **Interdijecezanski liturgijski odbor**, ILO (Šeper, Pušić, Pavlišić, Kniewald, Marković, Kiš, Delalle, Oberžan, Kirigin, Škreblin, Spicijarić, Radić).

Djelovanje tog odbora može se razabrati iz smjernica, koje je na prvom sastanku iznio predsjednik F. Šeper:

„1. Crkveni zakonik, papinske enciklike, napose *Mediator Dei*, te ostale odluke i direktive Sv. Stolice glavni su putokaz prave liturgijske obnove. K tome dolaze direktive našeg Episkopata. Sve što Sv. Stolica i naš Episkopat preporučuju, mora ILO vršiti i širiti; a što oni zabranjuju mora izbjegavati i uklanjati.

2. Naš narod prema svojim mogućnostima, ne bi smio zaostajati za drugim katoličkim narodima u pogledu liturgijske obnove, pa stoga i kod nas ILO ima svim raspo-

loživim sredstvima promicati liturgijski apostolat prema iskustvima i literaturi drugih zemalja, koje su nas u tome pretekle.

3. Mnogo liturgijskog blaga za kojim drugi narodi tek teže mi posjedujemo u našoj liturgijskoj prošlosti, koja je još dobrim dijelom živa, pa će ILO čuvati, čistiti i unapređivati tu našu dičnu baštinu.

4. Kako su u nekim biskupijama već osnovana Liturgijska vijeća, a sada će — kako se očekuje — u svim biti imenovani barem liturgijski referenti, ILO ima među njima vršiti koordinacionu ulogu, koja neće biti laka uzevši u obzir sve opravdane i neopravdane liturgijske razlike pojedinih naših krajeva.

5. Budući da liturgijski život vjernika u prvom redu ovisi o liturgijskom životu i zalaganju svećenika, potrebno je za liturgiju oduševiti svećenike i svećeničke pripravnike.”

Među ostalim ILO je izdavao liturgijsko-pastoralni časopis za kler (*Služba Božja*) i za puk (*Molite braćo s prilogom Sv. Misa*); priredio je *Vodič za djelatno sudjelovanje vjernika u svetoj Misi*, koji je biskupska konferencija proglasila obvezatnim za sve naše biskupije; izradio program za provođenje „misne godine” (crkv. god. 1956/57.); organizirao četiri puta liturgijski tečaj za svećenike.

Zborovanja i rezolucije

Kad se za liturgijsku pobožnost stao zanimati sve veći broj ljudi, osjetila se potreba zajedničkog rada. Kao što se kod drugih naroda liturgijska ideja širila preko liturgijskih sastanaka i udruženja najrazličitijih oblika, tako se prema našim prilikama činilo i kod nas.

Prvi hrvatski liturgijski kongres održan je u *Hvaru* 1936. Osim predavanja vršeni su i liturgijski obredi u katedrali i benediktinskoj crkvi, gdje je biskup Pušić držao uvodni i zaključni govor. — Za vrijeme kongresa priređena je u prostorijama općinske vijećnice obilna *izložba liturgijske literature*, koja je sudionicima pružila svestrani pogled u liturgijska nastojanja po svijetu. Tu su bile stare i nove liturgijske knjige, prevedeni misali i liturgijski molitvenici na svim evropskim jezicima, liturgijski udžbenici, časopisi i popularna djela, ukupno preko 500 knjiga (što bi i danas poslije 50 godina bilo vrlo teško ostvariti). — Na kongresu su donesene *rezolucije i zaključci*, što sadrže odličan program svestrane liturgijske obnove, a odnose se posebno na: autentični prijevod stalnih dijelova mise, izdanje pučke liturgike, liturgijsko uređenje molitvenika, komponiranje liturgijskih tekstova, poučavanje liturgike u vjerskoj obuci, publiciranje liturgijskih članaka u vjerskim listovima i glasnicima, liturgijsko formiranje sjemeništara i pitomaca po vjerskim zavodima, liturgijski odgoj orguljaša, ministranata i crkvenih poslužnika, uređenje crkava, liturgijske odjeće i posuda. — Veliki je uspjeh tog liturgijskog kongresa što je udružio rastrkane pojedince, te pobudio življe i općenitije zanimanje za liturgijsku obnovu. Predavanja i izvještaji o radu kongresa štampani su u zborniku „*Croatia orans*” (Zagreb 1937).

Drugi hrvatski liturgijski kongres održan je u *Splitu* 1938. Bio je potpuno posvećen obredima mise. Na prijedlog biskupa Pušića usvojene su rezolucije koje

govore o sudjelovanju vjernika kod mise. Dvije točke ovih rezolucija bile su povod dugotrajne polemike, koja je odjeknula u mnogim našim časopisima. Pripremljeni zbornik pod naslovom „Croatia offerens” nije objavljen.

Treći hrvatski liturgijski kongres održan je u *Dakovu* 1939. u većem stilu i s većim učešćem sudionika nego na dva prva. Bio je posvećen tematici sakramenata krštenja i potvrde.

Četvrti hrvatski liturgijski kongres održan je u *Zagrebu* 1940. Predavanja su obrađivala temu „Kristovo svećeništvo u čovječanstvu”. Premda je taj kongres u našoj javnosti bio vrlo dobro zapažen, kongresne rezolucije nisu imale naročiti odjek u duhovnom životu Hrvatske.

Mučno kidanje obruča

Pred valom subjektivne pobožnosti, čije je izvorište bilo u protestantizmu, Tridenti je sabor bio prisiljen zaustaviti svaki razvoj liturgije, te anatemom sankcionirati svaki pokušaj mijenjanja obreda ne samo od strane svećenika nego i biskupa. Ustanovljena je Kongregacija obreda sa svrhom da budno čuva netaknutost liturgije. Utemeljitelj franjevačkog reda sv. Franjo određuje najstrožu sankciju protiv nekoga tko ne bi propisno vršio liturgiju ili bi je htio mijenjati: treba ga čuvati kao čovjeka u okovima i predati kardinalu-rotektoru reda.

Sasvim je razumljivo da je vrenje, što ga je u doba tako tvrdih zakona uzrokovao liturgijski pokret, izazvalo vrlo neugodne reakcije. Da možemo potpunije shvatiti blagodat preokreta, što ga je izvršila temeljita reforma II. vat. sabora, dobro je iznijeti nekoliko pojedinosti iz toga, za liturgijski život, burnog vremena.

Na prijedlog biskupa Pušića prigodom liturgijskog kongresa u Splitu 1938. da se zamoli Sv. Stolica, neka za one krajeve u kojima kod svečane mise narod ne pjeva liturgijske tekstove nego druge pjesme, dozvoli kao eksperimenat pjevanje jednostavnijih dijelova mise (gospodine, smiluj se, Svet, Jaganjče Božji) na živom jeziku – odgovorio je poslije profesor liturgike na teološkom fakultetu dr. Kniewald sa samom jednom riječju „*Impermissibile*” (Nedozvoljivo, tj. nitko nema vlast to dozvoliti).

Neposredno pred početak II. svjetskog rata došlo je do sukoba između prerevnih pobornika liturgijskog pokreta s jedne strane i subjektivistički usmjerenih kritičara s druge strane. Sukob je najvidljivije izbio u javnost polemikom o „*zabludama liturgijskog pokreta*”, u kojoj je sudjelovao veliki broj naših listova.

Godine 1938. napisao je o. J. Tinodi u *Katoličkom listu* (br. 48) članak „*Sv. Misa i Pričest jedan akt*”. Na taj se članak polemički osvrnuo kalendarist zagrebačke nadbiskupije E. Kornfeind člankom „*Osvrt na članak Sv. Misa i Pričest jedan akt*”. Tu je napadnut članak o. Tinodija radi tvrdnje da je „pravo mjesto Pričesti vjernika u sv. Misi iza celebrantove Pričesti”. Osim što su se o. Tinodi i E. Kornfeind oglasili, na strani E. Kornfeinda sudjelovali su svojim člancima neki 'Glebae adscriptus' i P. Platon.

Kroz g. 1939., 1940. i 1941. napisao je E. Kornfeind u *Katoličkom listu* niz polemičkih članaka pod naslovima „*Putevi liturgijskog pokreta*” i „*O zabludama liturgijskog pokreta*” u kojima se uglavnom napadaju rezolucije Drugog hrvatskog liturgijskog kongresa u Splitu 1938. o sudjelovanju vjernika u sv. misi (stilizacije preuzete iz predavanja biskupa Pušića i D. Kukulja). Na Kornfeindova predbaćivanja odgovorio je biskup Pušić nizom članaka pod naslovima „*Bistrimo pojmove*”, „*Još neka se bistri*” i „*Dva zaključka*”. Na obadviije strane javila se još po nekolicina drugih, među kojima je posebno zapažen S. Vučetić radi članka „*Na adresu IV. hrv. lit. kongresa*” (*Vrhbosna*, 1941,2).

Na koroni vinodolskog svećenstva u Crikvenici, 9. XI. 1939., čitao je spomenuti S. Vučetić svoju raspravu „*Recta sapere*” o referatu „*Euharistijska žrtva u životu vjernika*”, što ga je držao D. Kukulj na liturgijskom kongresu u Splitu 1938. Na želju prisutnog svećenstva (!) rasprava S. Vučetića je štampana u posebnoj knjižici (Gospić 1939). Tu se prvenstveno prigovara Kukuljevoj tvrdnji: „Prikazujući na oltaru Krista kao objekt žrtvovanja istodobno polažemo na oltar i sami sebe kao dio Kristovog tajanstvenog tijela. I baš time što je svaki vjernik u sv. Misi i subjekat i objekat žrtvovanja zajedno s Kristom ulazi u žrtveni čin ne kao gledalac nego kao akter”. Vučetićev je zaključak: „Referat koji je držao vlč. g. D. Kukulj na liturgijskom sastanku u Splitu 1938. jest u protimbi s pravom katoličkom liturgijom, jest *defectus defectissimus* u katoličkoj štampi”.

— Osim onoga što je izbilo u prvi plan, te bilo dobro uočljivo s gledišta cijele Hrvatske, posebno značenje imaju i drugi sastanci posebno oni u Rijeci (1951.) i Splitu (1954.) koji su imali međubiskupijsko obilježje, a također i pokrajinski i biskupijski liturgijski skupovi, među kojima se ističu sastanci za senjsko-modrušku biskupiju: Trsat (1937), Senj (1938), Crikvenica (1939), Ogulin (1940). Konačno treba pripisati veliko značenje i radu pojedinaca, jer je to zapravo bio kvasac koji je davao vitalnost čitavom pokretu. Radi istaknutog ideologa fra L. Bajića ide ovdje još spomenuti rad Liturgijske sekcije zbora „Milovana” (Makarska), kojoj je fra Leonardo bio pokrovitelj. Osim internog djelovanja ta je sekcija među ostalim nabavila za vjernike veliki broj Kniewaldovih Misala i čitavih godišnjaka liturgijskog časopisa za puk *Život s Crkvom*.

ZAKLJUČAK

Danas nam gotovo nije moguće shvatiti, na koji način i do koje su mjere predvodnici liturgijskog pokreta, posebno oni koji su davali osnovni smjer cjelokupne orijentacije u najkritičnijem razdoblju, poznavali kršćansku mistagogiju, osjetili bilo katoličke Evrope u tom času i točno uočili kakav će biti konačni ishod cjelokupne njihove upornosti: radikalna liturgijska obnova. Začudo da su se u toj zapletenoj situaciji bolje snašli ljudi koji nisu bili *ex professo* teolozi. Razlog je u tom što su s najvećom marljivošću čitali, studirali, mislili, budno pratili što se na području mistagogije u kršćanstvu zbiva. Sve što su govorili,

pisali ili u praksi poduzimali izviralo je iz njihovog svjesnog, dobro promišljenog uvjerenja.

Pojedinosti koje su prerevni čuvari zakona shvatili kao „zablude liturgijskog pokreta”, te krivnju za njih pripisivali spomenutim predvodnicima, poslije su u daleko većoj mjeri dozvoljene ili propisane za cijelu Crkvu, npr. upotreba živog jezika i pričest preko mise.

Ono što se zbivalo u drugim zemljama, dapače u cjelokupnoj Crkvi, nije išlo nimalo jednostavnije nego li kod nas. Svakako se naš doprinos pridružio doprinosu drugih, pa je tako moglo doći do onoga što danas imamo (zapravo možemo imati, ako hoćemo; dok se nekoć htjelo imati, a nije se moglo).

Nekoliko detalja iz *konačnog raspleta* može pomoći da donekle shvatimo tegobe rađanja suvremene liturgijske obnove.

Međunarodni liturgijski kongres u benediktinskoj opatiji Maria-Laach (1951.) predložio je pojedinosti liturgijske reforme i prijedloge dostavio Sv. Stolici, a u samoj opatijskoj crkvi bogoslužje se vršilo u smjeru predložene obnove. U knjigu gostiju te opatije upisao sam se neposredno iza milanskog nadbiskupa G. Montinija (kasnijeg pape Pavla VI.), koji je tu napisao da je liturgija koja se vrši u tom svetištu uzor za kojim treba ići cjelokupna Crkva. Međutim tako zamišljenu obnovu nije Sabor u cijelosti jednostavno prihvatio. Npr. što se tiče upotrebe živog jezika ni saborska Konstitucija (1963.), ni Uputa za provođenje obnove u praksu (1964.) ne dozvoljavaju živi jezik u onim dijelovima koji spadaju na celebranta (molitve, predslavlje, kanon). — Za vrijeme III. zasjedanja Sabora u studenom 1964. zamolio sam tajnika saborskog Liturgijskog vijeća A. Bugninija, da posreduje kako bi se dozvolilo da kod svake sv. mise prisutni vjernici mogu na svom jeziku čuti (tada se još uvijek kanon izgovarao pod glas) i razumijeti Kristove riječi: „Ovo je tijelo moje” i „Ovo je čaša krvi moje”. Odgovorio mi je: „Već su nas proglasili da smo krivovjerci i izopćeni (na temelju odluke Tridentskog sabora) što smo dirnuli u Kanon umetanjem imena sv. Josipa.” — Kad sam poslije jednom biskupu, izvrsnom poznavacu koncilskih odredaba, donio vijest da je Sv. Otac dao dozvolu da predslavlje može biti na živom jeziku, odgovorio mi je: „To se ne može dozvoliti.” Doista, ono što Sabor nije dozvolio, dozvolio je svojim autoritetom papa, koji je već prije kao vrstan teolog zastupao prikladnost liturgijske prakse laachških monaha.

Na čast je Splitskoj metropoliji i Provinciji presv. Otkupitelja, da je odatle djelovao kvasac sazrijevanja onoga što je pred početak II. vatikanskog sabora u Hrvatskoj sazorilo potpunije nego u mnogim drugim zemljama.

LITERATURA

1. Časopisi

Život s Crkvom. Hvar.

Služba Božja. Makarska

Molite braćo. Makarska.

2. Knjige, brošure i članci, što su davali zamah pokretu

- BAJIĆ, L., 1938: *Važnost liturgijskog pokreta*. Hrvatska Straža 4. I. Zagreb.
1940: *U duhu katoličke obnove*. Šibenik.
- „ 1942: *Sv. Misa*. Teslić.
- BENKOVIĆ, A., 1931: *Liturgijsko gibanje*. Duhovni život, 1 Zagreb.
- BOŠKOVIĆ, H., 1934: *Duh liturgije*. Duhovni život, 4, Zagreb.
- „ 1936: *Liturgija prvo i nenadoknadivo vrelo pravog kršćanskog života*. Duhovni život, 4, Zagreb.
- „ 1937: *Sv. Misa središte kršćanskog kulta*. Duhovni život 4. Zagreb.
- „ 1939: *Pričest izvan sv. mise*. Duhovni život 2. Zagreb.
- BROŽIČEVIĆ, J., 1934: *Euharistija i liturgijski pokret*. Život 4. Zagreb.
- BUDROVIĆ, D., 1930: *Rimski misal*. Duhovni život 6. Zagreb.
- „ 1931: *Liturgija metoda savršenstva*. Duhovni život 6. Zagreb.
- „ 1932: *Liturgija i privatne vježbe*. Duhovni život 4. Zagreb.
- „ 1933: *Liturgija i privatne molitve*. Duhovni život 5. Zagreb.
- „ 1934: *Liturgija kao razmatranje*. Duhovni život 1. Zagreb.
- *Croatia orans*, Prvi hrvatski liturgijski kongres, 1937. Zagreb.
- DELALLE, I., 1938: *Sveto proljeće*. Duhovni život 2. Zagreb.
- „ 1913: *L'art pour Dieu*. Luč 9. I. Zagreb.
- „ 1935: *Euharistija*. Hrvatska Straža 20. IV. Zagreb.
- KALAJ, J., 1930: *Katolici Slaveni i liturgijski pokret*. Katolički list 31 i 32. Zagreb.
- KORNFEIND, E., 1938: *Osvrt na članak: Sv. misa i pričest jedan akt*. Katolički list 50. Zagreb.
- „ 1939: *Osvrt na ponovni članak: Misa i pričest jedan akt*. Katolički list 2. Zagreb.
- „ „ *Putevi liturgijskog pokreta*. Katolički list 51 i 52. Zagreb.
- „ 1940: *Knjiga o zabludama liturgijskog pokreta*. Katolički list 11. Zagreb.
- „ „ *O zabludama liturgijskog pokreta*. Katolički list 27, 28, 29, 51 i 52. Zagreb.
- „ 1941: *O zabludama liturgijskog pokreta*. Katolički list 1. Zagreb.
- „ „ *Još o nekim pojavama liturgijskog pokreta*. Katolički list 11.
- KUKALJ, D., 1938: *Žrtva Novoga zavjeta*. Zagreb.
- „ „ *Žrtva sv. mise* (brošura). Jeronimsko svjetlo 31. Zagreb.
- „ 1939: *Dani spasenja*. Zagreb.
- „ „ *Služba ministranta*. Zagreb.
- „ 1940: *Dijeljenje sv. Reda*. Hvar.
- „ „ *Općinstvo svetih*. Zagreb.
- „ 1941: *Izvori duhovnog života*. Zagreb.
- „ „ *Žrtva sv. Mise*. Jeronimsko svjetlo, 43. Zagreb.
- „ 1936: *Aktivno sudjelovanje mladeži kod sv. mise*. Katolički list 1. Zagreb.
- „ 1937: *Aktivno sudjelovanje kod sv. mise*. Duhovni život 5. Zagreb.
- „ „ *Presvete izmjene*. Duhovni život 6. Zagreb.
- MAJSEC, J., 1936: *Nakon I. liturgijskog kongresa u Hvaru*. Niz podlistaka. Hrv. Str. Zagreb.
- MERZ, I., 1922: *Razmatranja o Rimskom misalu*. Hrvatska prosvjeta 3-4. Zagreb.
- „ 1924: *Liturgijska predavanja u Zagrebu*. Nedjelja 4. V. Zagreb.
- „ „ *Duhovna obnova po liturgiji*. Luč 4. XI. Zagreb.
- „ 1924: *U krilu sv. liturgije*. Hrvatska prosvjeta 12. II. Zagreb.
- „ 1925: *Božićno bogoslužje kod otaca franjevac*. Odgovor Hrvatskom pravu. Katolički list 3. Zagreb.

